

ЯВИЩЕ ГІПОНІМІЇ У ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

Об'єктом нашого дослідження є юридичні терміни-гіпоніми сучасної китайської мови, предметом – структурно-семантичні особливості юридичних термінів-гіпонімів сучасної китайської мови, джерельною базою – китайсько-російський юридичний словник на 16 тисяч термінів та словосполучень [Ахметшин, Ли Дэпин 2005].

Гіпонімія (від грец. *hupo* – під, *unizu* і *опута* – ім'я) – один з основних видів парадигматичного зв'язку у семантичному полі – ієрархічна організація його елементів, що заснована на родовидовій залежності. Гіпонімія базується на відношенні несумісності – властивості семантично однорідних мовних одиниць, що співвідносяться з поняттями, обсяги яких не перетинаються.

Термін “гіпонімія” не належить до традиційних термінів семантики, створений порівняно недавно за аналогією з “антонімією” і “синонімією”. Однак відношення між одиницями лексико-семантичної системи мови, які позначає термін, відомі вже давно і визнані одним із найважливіших принципів організації словникового складу всіх мов. Це відношення включення та підпорядкування, при якому одне слово (гіперонім), яке позначає родові поняття, включає в себе інше слово (гіпонім), яке позначає видові поняття [Лайонз 1978, 478].

Гіпонімія характеризується: **приватним протиставленням** – родові і кожне видові поняття протиставлені одне одному наявністю чи відсутністю розрізняювального компонента; **ієрархічністю** – базується на логіко-семантичному підпорядкуванні, гіперонім підпорядковує собі слова, значення яких він у себе включає; **відносністю** – виявляється в тому, що гіперонім може сам виступати як гіпонім відносно слів із більш широким смисловим змістом, що дає змогу послідовно виділяти класи і підкласи лексичних одиниць.

Семантичне відношення **співгіпонімів** – це відношення елементів одного класу; гіпоніми містять у собі значеннєвий зміст гіпероніма і протиставляються один одному диференціальними

семами: **гіпоніми** “物理学 фізика” – “化学 хімія” – “数学 математика” – “天文学 астрономія” – “生物学 біологія” – “医学 медицина” – “地理学 географія” – “历史学 історія” – “语文学 філологія” – “哲学 філософія” ... і їхній **гіперонім** “科学 наука”. На основі гіпонімії взаємозалежні лексичні одиниці послідовно поєднуються в тематичні і лексико-семантичні групи, підкласи і класи, семантичні поля і семантичні сфери, що знаходить висвітлення у структурі ідеографічних словників. Гіперо-гіпонімія близька до синонімії. Її навіть називають “квасисинонімією”, але на відміну від синонімії, яка допускає двосторонню заміну в тексті (першого синоніма на другий і навпаки), в гіперо-гіпонімії можлива тільки одностороння заміна – заміна гіпоніма на гіперонім [Яйцева 1998, 104].

У китайській мові знаходимо відповідники для українських назв у працях Ге Бень'ї [葛本仪 2007, 226–231]: 类属词 lèishǔcí – гіперонім; 同义词 tongwèicí або 对义词 duìyìcí – гіпонім; також виділяють такий тип, як 亲属词 qīnshǔcí – слова, що позначають споріднення, стосунки між родичами. Для побудови тематичних словників у Китаї існує таке поняття, як 主题词 zhǔtící – тематичне слово (тезаурус), наразі фігурує великий перелік таких тематичних слів. Наведені вище китайські відповідники, ймовірно, нещодавно увійшли до вжитку китайської лексикології, оскільки вони ще не встигли з'явитися у сучасних китайсько-іншомовних словниках.

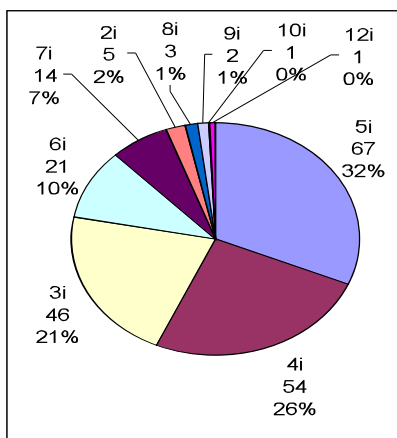
Як бачимо з перерахованих вище китайською мовою прикладів гіпонімів до гіпероніма “наука”, усі вони мають спільний елемент: суфіксальну морфему “学”, яка підводить під загальний знаменник усі науки. Це наштовхує на думку, що китайська мова може уніфіковано маркувати іменники у відповідні класи за допомогою суфіксів. В українській мові схожу функцію виконує суфікс “-ія” або “-а” як виняток.

Цікавим також є факт, що у китайській мові можна спостерігати явище “графічної гіпонімії”, коли гіперонім 金属 “метал” утворює ряд гіпонімів зі спільним графічним ключем “金”, який у давнину мав значення не лише “золото”, а й “метал”; особливо це гарно видно при повному написанні ієрогліфів: 金 золото, 銀 срібло, 銅 мідь, 鐵 залізо, 锡 олово, 镁 магній та усі інші метали без винятків.

Нами були проведені відповідні дослідження на базі китайсько-російського юридичного словника [Ахметшин, Ли Дэпин 2005] для гіпероніма 文书 wénshū документ із ключовою суфіксальною морфемою 书 – основні зі значень якої є такі: правовий акт, документ, папір; письмовий наказ. Виявилось, що суфіксальна морфема 书 утворює 212 гіпонімів, які мають чіткі закономірності їхньої структури. Для кращого розуміння напрямку пошуку була побудована діаграма кількості морфем у юридичних термінах-гіпонімах, що утворені за допомогою суфіксальної морфеми 书. Сегменти діаграми розташовані за годинниковою стрілкою із зазначенням кількості їхніх складів і відповідними одиницями продуктивності у абсолютних цифрах і відсотках.

Діаграма №1

Кількість морфем у юридичних термінах-гіпонімах, що утворені за допомогою суфіксальної морфеми 书

Двоскладових термінів виявилось всього **п'ять**: 文书 wénshū документ; 遗书 yíshū заповіт; 国书 guóshū вірчі грамоти; 证书 zhèngshū 1) посвідчення; свідчення; сертифікат; довідка; 2) вірчі грамоти; 3) диплом; 4) документ; 背书 bèishū 1) підпис на звороті; 2) індосамент; жиро; 3) індосирування із вказівкою підстави позову; 4) виклад позовних вимог на звороті наказу про виклик до суду; 5) указувати підставу позову, робити індосамент; 6) вписувати (у документ).

Причому наступні двоскладові терміни утворені від трьох-складових шляхом скорочення: 文书 від 公文书 gōngwénshū офіційний документ; 遗书 від 遗嘱书 yízhǔshū заповіт; 证书 від 证明书 zhèngmíngshū атестат; посвідчення.

Подальші дослідження показали, що ядерними є трьохскладові терміни-гіпоніми, переважна більшість яких утворена за схемою **дієслово + 书**. **Трьохскладових** термінів виявилось **46**: 白皮书 báipíshū “біла книга”; урядовий інформаційний документ; 保证书 bǎozhèngshū поручительство; 报告书 bàogàooshū 1) звіт; подача відомостей; звітувати; 2) заява; твердження; виклад; 裁定书 cáidìngshū наказ; розпорядження; вказівка; 裁决书 cáijúeshū рішення (суду або арбітрів); рішення третейського судді; 产权书 chǎnquánshū товаророзпорядчий документ; документ про передачу правового титулу; документ, що підтверджує правовий титул; 陈述书 chénnshùshū заява; 承诺书 chéngnuòshū гарантійний лист; 答辩书 dábiànshū письмове заперечення відповідача по позову; 调解书 tiáojiěshū мирова угода; 发起书 fāqǐshū публікація про організацію акціонерного товариства (з метою залучення передплатників на купівлю акцій); 公诉书 gōngsùshū обвинувальний акт; обвинувальний висновок; 供述书 gòngshùshū письмове показання, заява; 合同书 hétóngshū письмовий договір; договір у письмовій формі; 加入书 jiārùshū документ про приєднання (до чого-небудь); 鉴定书 jiàndìngshū 1) атестат; свідоцтво; посвідчення; 2) рекомендаційний лист; 抗诉书 kàngsùshū протест; подання (прокуратури на судові рішення); 控告书 kònggàooshū первісні змагальні папери або інші документи, що є підставою для початку судового розгляду і обвинувачення у здійсненні злочину; 命令书 mìnglìngshū судовий наказ нижчестоящому суду або посадовій особі; 判决书 pànjúeshū вирок; рішення (суду); 批准书 pīzhǔnshū ратифікаційні грамоти; документи про ратифікацію; 确认书 quèrènshū підтвердження; 起诉书 qǐsùshū обвинувальний висновок; обвинувальний акт; пред’явлене обвинувачення; формулювання обвинувачення; 请求书 qǐngqiúshū заява (у суд); позовна заява; прохання; клопотання; петиція; вимога; запит; 请愿书 qǐngyuànshū петиція; прохання; клопотання; заява (у суд); позовна заява; вимога; 上诉书 shàngsùshū касаційна скарга; апеляція; 申请书 shēnqǐngshū заява; 声明书 shēngmíngshū заява; декларація; оголошення; відозва; прокламація; промультгація; 授权书

shòuquánshū повноваження; правочинність; письмове доручення; 说明书 shuōmíngshū 1) пояснювальний текст; інструкція (з експлуатації); 2) опис; позначення; найменування; 3) проспект; каталог; 私文书 sī wénshū приватноправовий документ; 通知书 tōngzhīshū повідомлення; оголошення; авізо; попередження; нотифікація; оповіщення; 委托书 wěituōshū письмове доручення; 协议书 xiéyìshū протокол; 信托书 xìntrǎoshū довіреність; 修改书 xiūgǎishū поправка; 宣言书 xuānyánshū заява; декларація; 要求书 yāoqiúshū позовна заява; 遗嘱书 yízhǔshū документ, що містить заповідальні розпорядження; заповідальний документ; 议定书 yìdìngshū протокольний запис; протокол; 异议书 yìyìshū завірені суддею письмові заперечення сторони проти дій суду по справі, що розглядається; 意向书 yìxiàngshū протокол про наміри; 意愿书 yìyuànshū протокол про наміри; 证明书 zhèngmíngshū атестат; посвідчення; засвідчення; легалізація; 质押书 zhìyāshū іпотечний акт; 仲裁书 zhòngcáishū арбітражне рішення.

На діаграмі №1 видно, що найбільшу кількість складають чотирьох- і п'ятиморфемні терміни-гіпоніми, це відбулося в результаті приєднання до двох- і трьохскладових ядерних основ двоскладових дієслів та іменників із наступним утворенням похідних термінів. Найбільш продуктивними виявилися такі двоскладові та трьохскладові основи (далі у похідних термінах виділені жирним): 证书, 证明书, 保证书, 背书, 通知书, 议定书, 委托书 – вони утворюють найбільшу кількість похідних термінів-гіпонімів нижчого підрівня.

+ 43 похідні терміни: 保险证书; 毕业证书; 财产转让证书; 船舶登记证书; 登记证书; 抵押权证书; 抵押证书; 地产授与证书; 反对证书; 分居证书; 封印证书; 公司登记证书; 公司证书; 股份证书; 雇用证书; 航海证书; 合格证书; 货物让渡证书; 货物数量证书; 检验证书; 结婚证书; 领事证书; 免疫证书; 破损证书; 强制债务证书; 全权证书; 权限证书; 设立证书; 社团成立证书; 适任证书; 受领证书; 授权证书; 提交仲裁证书; 外侨入籍证书; 委托代理证书; 信托证书; 学位证书; 遗嘱证书; 赠予证书; 债务证书; 注册证书; 转让证书; 资格证书.

+ 15 похідних термінів: 保管证明书; 保释证明书; 保险证明书; 残损证明书; 产地证明书; 毁坏证明书; 检验证明书; 检疫证明书; 离港证明书; 票据拒付证明书; 品质证明书; 审计证明书; 死亡证明书; 委托证明书; 原产地证明书;

+ 13 похідних термінів: 保释保证书; 船舶保证书; 担保保证书; 履行合同保证书; 赔偿保证书; 上诉付费保证书; 特别保证书; 停止诉讼保证书; 完工保证书; 违约金保证书; 违约金偿付保证书; 招标保证书; 治安保证书;

+ 25 похідних термінів: 汇票背书; 记名背书; 空白背书; 略式背书; 免费背书; 票据背书; 普通背书; 全名背书; 全衔背书; 融通背书; 特定背书; 特殊背书; 托收背书; 完全背书; 详细背书; 不记名背书; 全记名背书; 无记名背书; 限制性背书; 附加条件背书; 限制性的背书; 无担保的背书; 有条件的背书; 无追索权的背书; 未注日期的背书;

+ 8 похідних термінів: 付款通知书; 出庭通知书; 发货通知书; 承保通知书; 退票通知书; 送达通知书; 破产通知书; 协助执行通知书; + 7 похідних термінів: 总议定书; 会议议定书; 国际议定书; 批准议定书; 最后议定书; 附加议定书; 秘密议定书; + 6 похідних термінів: 付款委托书; 授权委托书; 支付委托书; 调查委托书; 租船委托书; 全权代理委托书; + 5 похідних термінів: 船舶文书; 告诉文书; 密封文书; 外交文书; 公证债权文书; + 4 похідні терміни: 专利说明书; 募股说明书; 附件说明书; 伪造的商品说明书; + 3 похідні терміни: 成交确认书; 订单确认书; 订货确认书; + 3 похідні терміни: 财产协议书; 共同海损协议书; 双方辩护律师的协议书; + 3 похідні терміни: 海事报告书; 收支报告书; 环境影响报告书; + 3 похідні терміни: 进货申请书; 权利申请书; 出卖抵押品申请书; + 3 похідні терміни: 索偿陈述书; 诉讼请求陈述书; 原告人的详细陈述书; + 2 похідні терміни: 特别授权书; 股票转让授权书; + 2 похідні терміни: 辞任国书; 召回国书; + 1 похідний термін: 权利请求书 *quánlìqǐngqiúshū* вимога; претензія; заява права; правопетензія; рекламация; петиція про право; 选举请愿书 *xiǎnjǔqǐngyuànshū* клопотання про розгляд дійсності виборів; 国际仲裁判决书 *guójìzhòngcáipànjuéshū* міжнародне арбітражне рішення; 大陪审团签署的正式起诉书 *dàpéishěntuánqiānshūdezhèngshìqǐsùshū* затверджений великим журі проект обвинувального висновку; 原告的起诉书 *yuángàode kònggàooshū* офіційне обвинувачення позивача; 法医学鉴定书 *fǎyīxué-jìàndìngshū* документ судово-медичної експертизи.

Наступні багатоскладові терміни не утворюють похідних, що зумовлено їхньою структурою: 哀的美敦书 *āidīmèidūnshū* ультиматум; 财产转让书 *cáichǎn zhuǎnràngshū* документ про передачу права на майно; 承担义务书 *chéngdānyìwùshū* гарантійний лист;

海损契约书 hǎisǔnqīyuēshū аварійна підписка, гарантія; аварійний бонд; 托收指示书 tuōshōuzhǐshìshū платіжна вимога; 海损推算书 hǎisǔntuīsuànshū аварійна диспаша; 请求付款书 qǐngqiúfùkuǎnshū вимога сплати, платежу; 遗产管理书 yíchǎnguǎnlǐshū судове повноваження на керування майном померлого; 所得税申报书 suǒdédeshuìshēnbàooshū податкова декларація при оподаткуванні доходу; 共同海损理算书 gòngtónghǎisǔnlǐsuànshū аварійна диспаша; 贫穷起诉人的宣誓书 pínqióngqǐsùrénde xuānshìshū письмові показання під присягою, що свідчать про фінансову неспроможність особи і нездатність оплатити судові витрати.

Як бачимо, лише з десяток слів у словнику не створюють або не є похідними термінами – це фонетичні запозичення або словосполучення, трьохскладові основи яких ще не потрапили до словника.

Наявність принаймні одного похідного терміна від трьохскладової основи передбачає можливість розвитку підкласів у майбутньому з утворенням відповідної ієрархії, як це сталося з основами 证书 та 证明书, що утворюють підклас із 58 гіпонімів.

Виокремлення речей та явищ у класи чи категорії – одна з основних функцій мови, що ґрунтується на процесі пізнання та узагальнення мозком людини об'єктивної дійсності, що знайшло своє відображення у ієрархічній побудові термінів-гіпонімів китайської мови, що утворюються за допомогою суфіксів.

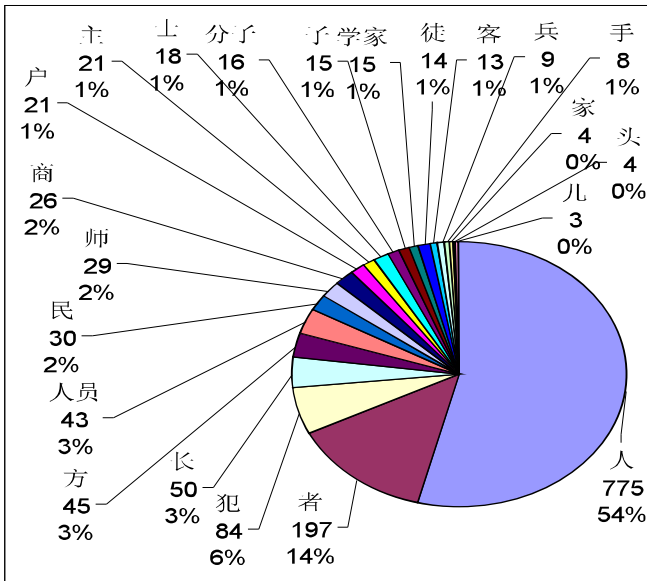
Явище гіпонімії лежить в основі китайської мови, починаючи від графічної гіпонімії у межах ієрогліфа, суфіксальної гіпонімії у межах похідного слова, закінчуючи гіпонімією словосполучення. У подальших дослідженнях можна говорити про гіпонімі-словосполучення, що об'єднуються під загальний знаменник, виражений двоскладовим складним словом. Таким чином, у китайській мові можна виділити трьохрівневу гіпонімію: графічну, суфіксальну і гіпонімі-словосполучення. У попередніх наших дослідженнях афіксації ми виявили великі групи словосполучень, які можна об'єднати у гіпонімічні групи завдяки спільній суфіксальній морфемі чи слову. Найбільшу кількість словосполучень у китайсько-російському юридичному словнику утворюють морфемні зі значенням права 权 – 468 одиниць, злочинів 罪 – 350, законів 法 – 238, директив 令 – 114 та дій 行为 – 107. Існують як односкладові, так і двоскладові слова, що утворюють атрибутивні словосполучення як цілісне поняття. Хоча на сьогодні вище-

вказані морфеми ще не стали суфіксами, проте їхня функція виокремлення понять у гіпонімічні ряди чітко схожа з функцією суфіксальних морфем, які утворюють нові слова і поняття. Гіпоніми, що утворені за рахунок суфіксації та у вигляді атрибутивних словосполучень, складають принаймні 25 % лексичних одиниць словника [Козоріз 2012].

Найяскравішим прикладом гіпонімії можна визначити групу слів, утворених за рахунок суфіксації, які використовуються для позначення різних категорій осіб, професійних чи соціальних груп, загальним обсягом **1440 слів**, які можна підвести під спільний гіперонім **людина** 人, що становить **9 %** від загальної кількості лексичних одиниць у словнику [Козоріз 2012].

Діаграма №2

22 суфікси на позначення осіб та їхнього соціального статусу

Вбачаємо за необхідне створення китайсько-українського словника термінів-гіпонімів словосполучень на основі такої сотні частотних термінів-гіперонімів: 案件 справа; 辩护 захист; 财产 власність; 裁定 рішення; 裁决 вердикт; 陈述 виклад; 惩罚 покарання;

程序 процедура; 错误 помилка; 答辩 захист; 逮捕 арешт; 当事人 сторона; 道德 мораль; 法 закон; 法官 суддя; 法规 постанова; 法律 закон; 法人 юридична особа; 法庭 трибунал; 法院 суд; 犯罪 злочин; 公约 конвенція; 管辖权 юрисдикція; 惯例 практика; 规则 правила; 国籍 громадянство; 合同 контракт; 婚姻 шлюб; 豁免权 імунітет; 继承 успадковувати; 继承人 спадкоємець; 监护人 опікун; 监禁 позбавлення волі; 监狱 тюрма; 检察人员 слідчі; 检察院 прокуратура; 鉴定 экспертиза; 警察 поліція; 纠纷 конфлікт; 抗辩 захист відповідача; 拘留 арешт; 离婚 розлучення; 立法 законодавчий; 令 наказ; 留置权 право накладення арешту на майно боржника; 律师 адвокат; 能力 здатність; 判決 вирок; 陪审团 присяжні; 陪审员 присяжний засідатель; 赔偿 компенсація; 契据 контракт; 请求权 позов; 权力 повноваження; 权利 права; 人 людина; 杀人 вбивство; 伤害 шкода, збиток; 上诉 апеляція; 审判 суд; 审判人员 суддя; 审讯 допит; 事实 факт; 释放 звільнення; 司法文书 юридичний документ; 诉讼 процес; 诉状 клопотання / обвинувальний акт; 索赔 претензія; 条件 умови; 条款 стаття; 条约 договір; 物 річ; 嫌疑犯 підозрюваний; 宪法 конституція; 效力 сила; 协定 угода; 协议 договір; 行为 дії; 刑 покарання; 选择权 право вибирати; 遗贈 заповідати; 遗嘱 заповіт; 义务 обов'язок; 原则 принцип; 责任 відповідальність; 债 борг; 债权 кредитне право; 债权人 кредитор; 债务 борг; 债务人 боржник; 证据 докази; 证明书 посвідчення; 证人 свідок; 政策 політика; 政府 уряд; 仲裁 арбітраж; 准据法 правова норма; 自由 свободи; 罪 злочин; 罪犯 злочинець.

Запропоновані лексичні одиниці можна використовувати як центральні слова для термінів-гіпонімів словосполучень з атрибутивним зв'язком, що дає змогу чітко виокремити усі значення юридичних термінів китайської мови, в тому числі синонімічні словосполучення, і віднайти для них правильні українські відповідники.

Приклади використання гіперо-гіпонімічних відношень у «Кримінально-процесуальному кодексі КНР» [中华人民共和国刑事诉讼法 2009]:

... (二) “当事人”是指被害人、自诉人、犯罪嫌疑人、被告人、附带民事诉讼的原告人和被告人;

(三) “法定代理人”是指被代理人的父母、养父母、监护人和负有保护责任的机关、团体的代表;

(四) “诉讼参与人”是指当事人、法定代理人、诉讼代理人、辩护人、证人、鉴定人和翻译人员。...

(六) “近亲属”是指夫、妻、父、母、子、女、同胞兄弟姊妹。(Стаття 82 КПКК)

... 2) “сторони у справі” – потерпілий, особа, що подала приватну скаргу, підозрюваний і обвинувачуваний у здійсненні злочину, позивач і відповідач у додатковому цивільному позові;

3) “законні представники” – батьки, особи, що утримують батьків, опікуни і представники органа, організації, що зобов’язані здійснювати захист особи, яку представляють;

4) “учасник процесу” – сторона у справі, законний представник, представник у процесі, захисник, свідок, експерт і перекладач;

6) “близькі родичі” – чоловік, дружина, батько, мати, син, дочка, рідні брати і сестри.

У “Кримінальному кодексі КНР” [中华人民共和国刑事法 2011]:
刑罰分为主刑和附加刑。主刑的种类如下：（一）管制；（二）拘役；（三）有期徒刑；（四）无期徒刑；（五）死刑。附加刑的种类如下：（一）罚金；（二）剥夺政治权利；（三）没收财产。 (Статті 33–34 ККК)

Покарання діляться на основні й додаткові. Види основних покарань: 1) нагляд; 2) короткостроковий арешт; 3) строкове позбавлення волі; 4) безстрокове позбавлення волі; 5) страта. Види додаткових покарань: 1) грошовий штраф; 2) позбавлення політичних прав; 3) конфіскація майна.

Таким чином бачимо, що гіперо-гіпонімічні відношення є невід’ємною частиною юридичної термінології китайської мови як у межах словника, так і у великих системних документах.

ЛІТЕРАТУРА

Ахметшин Н. Х., Ли Дэтин. Китайско-русский юридический словарь. Право. Экономика. Финансы. Москва, 2005.

Козоріз О. П. Афіксальний словотвір у юридичній термінології сучасної китайської мови // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Східні мови та літератури; Вип. 18). Київ, 2012.

Лайонз Д. Введение в теоретическую лингвистику / Пер. с англ. Москва, 1978.

Яйцева В. Н. Языкознание. Большой энциклопедический словарь. Москва, 1998.

葛本仪著。现代汉语词汇学。东营：山东人民出版社，2007。